

Шухова О.О.

Харківський національний педагогічний університет, м. Харків

**КВАНТИТАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРЯДКУ СЛІВ У ТЕКСТАХ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ
(НА МАТЕРІАЛІ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ)**

Порядок розташування слів у реченні є важливою проблемою, що завжди цікавила вчених. При вивченні багатьох його аспектів досягнуто значних успіхів, але багато питань до теперішнього часу лишаються проблемними. Дослідження, що пропонується, є спробою встановлення поширеності порядку слів різних типів в односкладних реченнях, дібраних із сучасних українських наукових текстів з різних галузей науки та різних за жанрами. До аналізу залучено тексти авторефератів дисертацій, наукових статей, підручників для вищих навчальних закладів та науково-популярної періодики. Проаналізовано 1645 односкладних речень різних типів та 21 приєднувальна конструкція.

Як зазначає Н.В. Новохатська, у лінгвістичній науці проблема розмежування явищ парцеляції і приєднання залишається актуальною, адже на даний момент сформувалося два підходи до вирішення цієї проблеми: універсально-індивідуальний, що вивчає природу парцеляції і приєднання крізь призму тотожності або індивідуальності, та диференційний, що полягає у розгляді парцеляції та приєднання як окремих синтаксичних конструкцій. Оскільки на даний момент у лінгвістиці не до кінця з'ясоване співвідношення термінів *парцеляція* / *приєднання*, деякі лінгвісти стверджують, що ці поняття є тотожними, та чітко не встановлюють критерії для розрізнення цих мовних явищ [9, 303-304].

До аналізу залучено сурядні або підрядні частини складних речень, які інтонаційно оформлені як окремі речення та мають певну структурно-граматичну автономність. Беручи до уваги дефініції обох понять, запропоновані вченими, що розглядають їх окремо, надалі іменуємо такі синтаксичні одиниці приєднувальними конструкціями, хоча відсутність чітко

визначених критеріїв для їх розмежування не виключає можливості відношення деяких з них і до парцелятів.

Таблиця 1

**Загальна кількість односкладних речень та приєднувальних
конструкцій різних типів**

Тип речень	Кількість речень	% від загальної кількості односкладних речень	Кількість приєднувальних конструкцій	% від загальної кількості приєднувальних конструкцій
Всього	1645		21	-
Означено-особові	48	2,9	-	-
Неозначено-особові	108	6,6	4	19
Узагальнено-особові	-	-	-	-
Безособові	118	7,2	11	52,4
Безособові на -но, -то	291	17,7	6	28,6
Інфінітивні	17	1	-	-
Номінативні	1059	64,4	-	-
Пряма мова та цитати	4	0,2	-	-

Для позначення членів речення надалі використано такі скорочення: Р – головний член односкладного речення, виражений дієсловом (окрім номінативних); О – додаток, С – обставина.

Таблиця 2

Розповсюдженість порядку слів різних типів в односкладних реченнях і приєднувальних конструкціях.

Порядок слів	Кількість речень	% від загальної кількості речень	Кількість приєднувальн. конструкцій	% від загальної кількості приєднувальних конструкцій
РО	59	3,6	-	21
РОО	18	1,1	-	-

СРО	126	7,7	6	28,6
ОРС	60	3,6	-	-
ОР	19	1,2	-	-
ОРО	31	1,9	2	9,5
РОС	22	1,3	-	-
ССРО	30	1,8	-	-
СРОО	20	1,2	-	-
СОРО	18	1,1	-	-
ОРСС	19	1,2	-	-
Інші	160	9,7	13	61,9
Номін.	1059	64,4	-	-
Розп.	1623	98,7	21	100
Неокл.	1617	98,3	20	95,2
Окл.	6	0,4	1	4,8
Пит.	16	1	-	

Отже, кількісну перевагу мають речення з порядком слів СРО (*У ній розрізняють чотири кісткові стінки (Лайко, с. 63), РО – Нагадаємо основні складники процедури контекстного аналізу (Карпіловська, 133) та ОРС – Продовження творчого вернісажу Ігоря Панейка дивитися на 3-4 стор. обкладинки (Зелені Карпати, 142).* Серед приєднувальних конструкцій панівним є словопорядок СРО.

В ході дослідження зроблено спробу встановити поширеність різних типів порядку слів у наукових текстах різних жанрів, що є типовими для різних підстилів наукового стилю. [6, 27], [8, 284].

Таблиця 3

Панівний порядок слів у реченнях у різних жанрах наукового тексту

	Кількість речень	Панівний порядок слів	% від кількості речень	Приклад
автореферати дисертацій, статті (науковий підстиль)	214	СРО	21	<i>Для розв'язання проблемної ситуації створюють нову стратегію діяльності (Дорожко, 545).</i>
		ОРС	10,3	<i>Про феномен жіночої сексуальності йдеться у новелі «Колонії, вілли»</i>

				<i>(Меншій, 22).</i>
		РО	11,7	<i>Простежено обмежене використання числової інформації (Юрченко, 14).</i>
Підручники (науково-навчальний підстиль)	156	СРО	22,4	<i>На внутрішній поверхні соскоподібного відростка виділяють трикутник Траутмана (Лайко, 20).</i>
		ОРС	14,7	<i>Текст діалогу запозичено з праці А.В. Анісімова (Карпіловська, 170).</i>
		РО	6,4	<i>Зібрано величезний корпус джерел усної історії. (Засць, 14).</i>
Науково-популярні журнали (науково-популярний підстиль)	212	СРО	19	<i>У зв'язку з цим подаємо основні елементи цієї Стратегії (Зелені Карпати, 80).</i>
		ОРС	7,1	<i>Тварину привезли із села Надлак Новоархангельського району Кіровоградської області (Зелені Карпати, 91).</i>
		РО	11,3	<i>Не слід недооцінювати цю обставину (Країна знань, 8)</i>

Встановлено, що, незалежно від жанру наукового тексту, найпоширенішим є словопорядок СРО, ОРС, РО. У приєднувальних конструкціях спостерігаємо перевагу порядку слів СРО в науково-популярних журналах (60%) – *А на залізничній станції Рахів обговорено питання відзначення 120-ї річниці введення в експлуатацію Сігет-Рахівської ділянки Транскарпатської залізниці та перспектив відновлення руху потягів через Рахів до Румунії, Будапешта та Праги. (Зелені Карпати, 14).*

Номінативні речення складають 64,4 % досліджуваного матеріалу. Здебільшого це – заголовки та назви статей, тем дисертацій у авторефератах, підручників, журналів – *Шляхи формування в учнівської молоді ключової компетентності в галузі наукового пізнання (Дорошко, с.542); Особливості клінічної анатомії та фізіології лор-органів у дітей (Лайко); назви структурних розділів або підрозділів – Постановка проблеми. (Афоніна, с. 69); Основний зміст дисертації (Браницька, с. 5), прізвища та ініціали авторів – Лисий І.Я. (Лисий, с.55), О.В. Ткаченко (Ткаченко, с. 157); назви малюнків, схем і таблиць та їх частин – Типи інформації за класифікацією А.О. Білецького (Карпіловська, с. 14), Порядковий номер (Карпіловська, с. 44), хоча питання належності подібних синтаксичних утворень до речень є суперечливим. До номінативних речень їх відносять П.С. Дудик [5, 261], А.П. Грищенко [3, 417], К.Ф. Шульжук [13, 131] на відміну від Б.М. Кулика [7, 111], Д.І. Ганича [1, 156], Юрія Шереха (Шевельова) [11, 91], [12, 97], які їх реченнями не вважають. Подеколи натрапляємо на приклади з залежними членами, де порядок слів виконує функцію розрізнення типів речень, допомагаючи відрізнити номінативне односкладне – *Деструктивний тиск (Дмитренко, 20) від двоскладного – Тиск деструктивний [1, 206-207]**

Окрему увагу варто звернути на речення, що мають іменник та обставину часу або місця, розташовану на початку або в кінці – *10 серпня 1941 р. – апофеоз ворожого штурму. (Країна знань, с. 40); Ареали їх зростання – в найрізноманітніших куточках світу. (Зелені Карпати, с. 31), У кожному з текстів 2000 слововживань. (Карпіловська, с. 75). Д.І. Ганич [1, 75],*

А.П. Грищенко [2, 410], П.С. Дудик [4, 280] відносять їх до двоскладних еліптичних неповних речень із пропущеним дієсловом-присудком, в той час як І.І. Слинько [10, 250-253], Ю. Шерех (Шевельов) [12, 96] зараховують такі речення до номінативних односкладних. Аналізом їх було виділено 17: 82% – у текстах науково-популярних журналів, 18% – у навчальних посібниках та підручниках. Деякі схожими на них за своєю структурою є речення-заголовки, що мають залежний від іменника член наприкінці – *Вечір на високогірному озері (Зелені Карпати, с. 25); Курган біля села Велика Білозерка Золота (Країна знань, с. 37)*. Їх природа також не є дослідженою. У зв'язку з можливістю розглядати залежний член як неузгоджене означення, вони були віднесені до номінативних, хоча деякі можна розглядати як неповні двоскладні – *Україна у складі всесвітньої мережі біосферних резерватів (Зелені Карпати, 3)*.

Із текстів підручників та науково-популярних журналів виділено 4 речення з цитатами. У 3 з них спостерігаємо розташування слів автора на початку із позицією дієслова між залежними членами – *Йому **приписують** ще й такий вислів: «Теорії як приходять, так і йдуть, а задачі залишаються».* (Країна знань, с. 17); та в одному головний член стоїть у препозиції до залежних – ***Див.** функціонування цього множника в дефініції слова **прогрессивный**: “1. Постепенно усиливающийся, возрастающий”.* (Карпіловська, с. 65).

Отже, в сучасних наукових текстах серед односкладних речень різних типів переважають неокличні розповідні, що відповідають структурі СРО, ОРС, РО. Серед приєднувальних конструкцій спостерігається перевага словопорядку СРО. Перспективу подальших досліджень бачимо у вивченні порядку слів в односкладних і двоскладних реченнях різних типів у текстах інших функціональних стилів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – Київ : Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Грищенко А.П. Неповне речення / А.П. Грищенко // Українська мова. Енциклопедія / За ред. В.М. Русанівського та ін. – Київ : Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 2004. – С. 409-410
3. Грищенко А.П. Номінативне речення / А.П. Грищенко // Українська мова. Енциклопедія / За ред. В.М. Русанівського та ін. – Київ : Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 2004. – С. 416–417.
4. Дудик П.С. Неповні речення / П.С. Дудик // Сучасна українська літературна мова в 5-ти кн. / За заг. ред. акад. І.К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1972. – Кн.3 : Синтаксис. – С. 262–309.
5. Дудик П.С. Односкладні речення / П.С. Дудик // Сучасна українська літературна мова в 5-ти кн. / За заг. ред. акад. І.К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1972. – Кн.3 : Синтаксис. – 232–262.
6. Зарицький М.С. Стилїстика сучасної української мови : навч. посїбн. для студ. вищ. навч. закл. / М.С. Зарицький; Нац. техн. ун-т (КП). – Київ : Парламентське видавництво, 2001. – 155 с.
7. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови : підручн. для факульт. мови і літ. пед. інстит./ Б.М. Кулик. – Київ : Радянська школа, 1965. – Ч.ІІ: Синтаксис. – 282 с.
8. Мацько Л.І. Стилїстика української мови : підручн. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько ; за ред. проф. Л.І. Мацько. – Київ : Вища школа, 2003. – 461 с.
9. Новохатська Н.В. Приєднання й парцеляція як засоби формального членування англїйських та українських розмовних структур / Н.В. Новохатська // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної

лінгвістики : зб. наук. пр. / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2013. – Вип. 23. – С. 303-309.

10. Слинько І.І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : навч. посібн. / І.І. Слинько, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська. – Київ : Вища школа, 1994. – 669 с.

11. Шевельов Ю. До питання про генезу й природу називних речень / Ю. Шевельов ; підгот. до друку К. Каруник за участі С. Вакуленка. – Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 135 с.

12. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен : Молоде життя, 1951. – 402 с.

13. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : підручн. для студ. вищ. навч. закл. / К.Ф. Шульжук. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 406 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Автореферати дисертацій

1. Бірюкова М.В. Суб'єктно-праксиологічна концепція соціального проектування : автореф. дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.04 / Бірюкова М.В. ; М-во освіти та науки України, Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2017. – 36 с.

2. Браницька Я.В. Гастроніми в сучасній французькій мові: когнітивно-ономасіологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.05 / Яніна Валентинівна Браницька ; М-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – 19 с.

3. Герман Є.С. Кураторська практика в сучасному мистецтві. Світовий досвід та український контекст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : 17.00.05 / Єлизавета Сергіївна Герман ; Міністерство культури України, Нац. академія образотворчого мистецтва і архітектури. – Київ, 2016. – 18 с.

4. Дячук Л.С. Сучасна французька жіноча проза в українських перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол.

- наук : 10.02.16 / Людмила Сергіївна Дячук ; М-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – 20 с.
5. Івчук Ю.Ю. Співвідношення приватних і публічних інтересів у правовому регулюванні охорони праці : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Івчук Ю.Ю. ; М-во освіти та науки України, Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка – Київ, 2016. – 37 с.
6. Коваль А.П. Військово-політична та суспільна діяльність Гнея Помпея Великого : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.02 / Андрій Павлович Коваль ; М-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2017. – 18 с.
7. Мартиненко Н.М. Життєвий шлях і творча діяльність Джона Генрі Дерла в контексті руху «Мистецтва і ремесла» (друга половина ХІХ – перша третина ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : 17.00.05 / Наталія Миколаївна Мартиненко ; М-во культури України, Нац. академія образотворчого мистецтва і архітектури. – Київ, 2016. – 16 с.
8. Меншій А.М. «Школа» М. Коцюбинського в українському постімпресіонізмі: рух стильових тенденцій : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01, 10.01.06 / Меншій А.М. ; М-во освіти та науки України, Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – 40 с.
9. Павленко О.Г. Авторські концепції перекладацтва другої половини ХХ століття: компаративний аспект (на матеріалі українських перекладів англійської прози) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.05 / Павленко О.Г. ; М-во освіти та науки України, Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2017. – 42 с.
10. Юрченко О.О. Символіка чисел в духовній культурі православного соціуму українських земель у ХІV- початку ХVІІІ століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / Оксана Олександрівна Юрченко ; М-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – 19 с.

Наукові статті

1. Абисова М.А. Перфекціоністський ідеал егалітарного суспільства / М.А. Абисова // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 2 (22). – С. 27–32.
2. Афоніна О.О. Територіальна організація культурно-освітнього комплексу Чернігівської області / О.О Афоніна // Наукові записки Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка. Географічні науки – Суми, 2014. – Вип. 5. – С. 69–74.
3. Ботвіна Н.О. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на економічну безпеку України / Н.О. Ботвіна // Економічний аналіз : зб. наук. пр./ Тернопільський нац. економ. ун-т. – Тернопіль, 2014. – Т. 16. – № 1. – С. 28–33.
4. Галич О.А. Стів Джобс у біографічному вимірі / О.А. Галич // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки: зб.наук. праць. – Запоріжжя, 2015. – № 1. – С. 54–62.
5. Дмитренко М.Й. Особистісний потенціал корпоративної культури / М.Й. Дмитренко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. Київ, 2011. – № 3 (33) – С. 18–23.
6. Дорожко Т.М. Шляхи формування в учнівській молоді ключової компетентності в галузі наукового пізнання / Т.М. Дорожко // Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошук відповідей на виклики ХХІ століття : матеріали Всеукраїнської науково-пошукової конф., 16-17 травня 2007 р., Київ-Донецьк / Академія педагогічних наук України [та ін.]. – Київ-Донецьк, 2007. – Т. 1. – С. 542 – 547.
7. Лернатович В. Інформаційна інвазія / В. Лернатович // Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика.– Львів, 2011. – Вип. 35. – С. 245–249.

8. Лисий І.Я. Проблема філософської національності в дискурсі Жака Дерріда / І.Я. Лисий // Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство. – Київ, 2016. – Т. 180 – С. 55–61
9. Новікова Т.В. Культурно-історична зумовленість взаємодії церковнослов'янської та української мов / Т.В. Новікова // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр. – Острог, 2014. – Вип. 44. – С. 211–214.
10. Носова Б. Комунікативна роль конвергентних ЗМІ в системі нових медіа / Б. Носова // Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика. – Львів, 2014. – Вип. 39. – С. 240–247.
11. Пашковський В.В. Аналіз системи узагальнення досвіду підготовки та застосування збройних сил України та провідних країн світу /В.В. Пашковський // Збірник наукових праць Харківського університету повітряних сил. – Харків, 2015. – Вип. 4. – С. 16–22.
12. Петлін В. Проблеми аналізу середовища та екологічного стану ландшафтних систем / В. Петлін // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Географія – Тернопіль, 2014 – № 2 (Вип 37). – С. 126–132.
13. Погуляєв О. Національні меншини Правобережної України напередодні української революції / О Погуляєв // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Історичні науки. – Острог, 2016. – Вип. 25. – С. 65–72.
14. Польовий Л.В. Збереження здоров'я телят у енергоощадних гігієнічних умовах / Л.В. Польовий, Т.Д. Романенко, І.В. Довгань // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. – Львів, 2009. – Т. 11 –№ 2 (41). –Ч. 4, С. 214–217
15. Попіль М. Теоретико-методологічні підходи до вивчення професійної ідентичності / М. Попіль // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки

Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2008. – С. 40–49.

16. Раєцька Я.Б. Показники ендогенної інтоксикації при експериментальній опіковій хворобі в стадії токсемії / Я.Б. Раєцька // Науковий вісник Чернівецького університету. Біологія (Біологічні системи): науковий журнал. – Чернівці, 2016. – Т. 8. – Вип. 1. – С. 24–27.
17. Ромах О. Стереотипи та страхогенеруючі міфи на сторінках українських суспільно-політичних журналів. / О.Ромах // Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник. / Київський нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики – Київ, 2015. – Т. 59. – С. 55 – 66.
18. Сазонова Я.Ю. Семіотика запаху у фікційному дискурсі жахів / Я.Ю. Сазонова // Наукові праці. Серія: Філологія. Мовознавство : науково-методичний журнал / Чорноморський держ. ун-т ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». – Миколаїв, 2013. – Вип. 204 – Т. 216. – С. 93–97.
19. Ткаченко О.В. До проблеми визначення структури поняття «виховання» (засобами фразеології української мови) / О.В. Ткаченко // Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2015. – Вип. 40. – С. 157–163.
20. Штрикуль Н.С. Стан проблеми бабезіозу коней в Україні / Н.С. Штрикуль // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. – Львів, 2009. – Т. 11 – № 2 (41). – Ч. 1. – С. 347–350

Підручники

1. Заєць А.Є. Спеціальні історичні дисципліни. Зошит 1. Археографія : навч. посібник / А.Є. Заєць; Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів : Видавництво Львівського нац. ун-ту., 2010. – 120 с.

2. Карпіловська Є.А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика : підручник / Є.А. Карпіловська. – Донецьк, ТОВ «Юго-Восток, ЛТД». 2006.с –188 с.
3. Особливості клінічної анатомії та фізіології лор-органів у дітей: навч. посібник /А. Лайко [та ін.]; Київська медична академія післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика. – Київ, Логос, 2002. – 115 с.

Науково-популярні видання

1. Зелені Карпати : всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал / Карпатський біосферний заповідник : [гол. ред. Ф.Д. Гамор]. – Рахів, 2015. – № 1-4. – 151 с.
2. Країна знань : науково-популярний журнал для юнацтва / «Науково-освітня спілка «Майбутнє» : [гол. ред. Т.В. Бєлих]. – Київ, 2010. – №1(69). – 48 с.